

začíná znovu, žije s přetátými kořeny. A říkají-li jiní, že s námi mohou mluvit jako se slušnými lidmi jen tenkrát, přijmeme-li jejich pohled na husitství, na Bílou horu, na tzv. třistaletou porobu a koneckonců i tzv. osvobození v roce 1918, namítáme, proč tedy oni nepřijmou naše opačné hledisko, které se nám zdá rozumnější?

Nevyslovujte, prosím pěkně, jedním dechem slova katolictví a konzervatismus. Nemá to do sebe nic společného. *Není co konzervovat*. Konzervativci jsou na druhém břehu. Katolíkům říkejte reakcionáři, protože reagují na svět kolem sebe, někdy zuřivě. Bude to znít pravdivěji a půvabněji.

Katolíci (vracím se tím k poznámce Uhlově) nikde ve světě, *a tím méně u nás*, nemohou být minoritou, v menšině. Tohle slovo nemáme ve slovníku. Kdyby tu zbyl jeden jediný katolík, stále nebude v menšině, minoritou, ale bude odpovědný za celý národ. V tom má „Durychovo pojetí“ naprostou pravdu.

PETR PITHART

ŠETŘME SVÉ DĚJINY!

Co to je vlastně ztráta historické paměti? Co se při tom ztrácí? Co z paměti lidí vypadává?

Fakta? Osobnosti? Souvislosti? Hodnocení?

To všechno je jistě možné zapomínat a takové zapomínání je dokonce možné také úředně organizovat, urychlovat a usměrňovat, ale nemyslím si, že to je ten nejnebezpečnější způsob ztráty historické paměti. Proti němu stojí stále na tiché stráži mnoho normálních slušných lidí, odmítajících vzdát se vlastního rozumu. Jsou tu pořád ještě knihy, časopisy, noviny, které mají lidé doma a které lze tu a tam sehnat i v antikvariátech; proti takovému zapomínání působí také omezený sice, ale přece jen působivý styk s vnějším světem (především styk se světem české a slovenské intelektuální diaspory), a v neposlední řadě i očividná nevěrohodnost úředníků „Ministerstva Pravdy“.

Mějme se raději na pozoru před povážlivější hrozbou: aby nepřibývalo těch, kteří sice nic nezapomínají, ale jen proto, že si nic zapamatovat ani nechtějí, že nestojí o to vědět, co a jak a proč kdysi bylo. Nenašli v tom žádný smysl: k čemu historická paměť, když přece všechno bylo tak, jak být muselo, a proto také všechno je a zase bude jen tak, jak být musí? Proč se zajímat o osudy a starosti těch, kteří tu byli před námi? Nač se trápit jejich trápením?

Tito lidé, kterým se dějinný čas smrskl na dimenzi soukromé přítomnosti a soukromé budoucnosti, jsou oním ideálním podložím, na němž pak pevně stojí orwellovská budova centrálního dispečinku, řídicího bez větších problémů přítomnost a budoucnost milionů.

Pravda poražených

Velká vítězství a velké porážky zpravidla ztěžují poznání pravdy o minulosti. Z míst, která se současníkům jeví buď jako sluncem zalité vrcholky dějin, či jako jejich temné propasti, nebývá dobře vidět do minulosti.

Každé vítězství opájí a svádí rozum na scestí. Minulost vidí vítězové jako jednosměrnou dálnici, vedoucí od úsvitu dějin až k prezidentskému paláci, na němž vlaje jejich vlajka.

Ale nejen vítězové, také poražení mívají z osobního hlediska dosti pádných důvodů zkonstruovat si svou vlastní fatální koncepci dějin: tehdy a tehdy se stala chyba, tady a tady se vykročilo nesprávným směrem, na špatnou cestu (v pohádce by se řeklo, že se překročil bludný kořen) – a už tím bylo jednou provždy rozhodnuto o všem, tedy i o jejich porážce. Nejenže jsou pak na ní bez viny, ale dokonce je taková představa dějin může obdařit lichotivou donkichotskou svatozáří těch, kteří pozvedli prapor v boji předem prohraném – a to se v takovém osvětlení zdá být zcela neproblematickou ctností. (Bližší pohled by však najednou odhalil méně hrdinství a více pošetilosti: ti, kteří se dodatečně cítí být podobni Don Quijotovi, s porážkou bohužel vůbec nepočítali: špatně prostě odhadli své síly a síly protivníka.)

Z poražených dělá taková perspektiva ex post vlastně vítěze. Poražení pochopitelně zásadně popírají verzi dějin vítězů. To, co ti v sedle proklamují jako výsledek železné nutnosti, kterou se naplňuje tak či onak „prozřetelnostní“ smysl dějin (a takový mu dávají právě ti nejmaterialističtější vykladači), to odhalují ti opěšalí jako jen nahodilý důsledek intrik, podvodů, zločinů a nízkých osobních motivů osob po všech stránkách problematických. Z železné nutnosti v podání vítězů tu nezbude zpravidla nic: vítězové měli prostě méně mravních skrupulí a nanejvýš jim přálo štěstí. Dějiny jejich vítězství bývají v podání poražených oním „příběhem, který vypráví blb“: snůškou anekdot a špatně utajených zločinů.

Poražení, protože se vzpírají uznat, že prohráli v onom vlastním nerelativizovatelném smyslu, totiž jako ti, kteří byli v konfliktu stranou slabší (možná i neschopnější), přijdou zároveň zpravidla s vlastní verzí fatálnosti dějin. Nechť pro ně není žádnou útěchou, že jejich verze bude možná blíže dějinné skutečnosti, že nemusí vždycky být jen pouhým popřením a naruby obrácením verze vítězů, černé vydávající za bílé a obráceně. Poražení mají vsutku o cosi méně důvodů zkreslovat skutečnost, i když rozdíl tu může být jen relativní, protože jen málokdy nechtějí být zítřejšími vítězi. Avšak i sebestatnější rozdíl v každém jednotlivém, dílčím zjištění či soudu o minulosti nemusí bohužel vylučovat onu podstatnou shodu, ono vlastně společné zkreslení. Tím je totiž právě větší či menší míra fatality, s níž ti i oni líčí dějiny.

Nemá valný smysl pokoušet se tu rozhodnout, kdo klame více a kdo méně, kdo záměrně a kdo bezděčně. V každém případě platí, že společnost, která prošla tak dramatickým vývojem, že zůstala rozdělena na „definitivní“ vítěze a „definitivní“ poražené, není příznivým prostředím k hledání pravdy o tom, co se stalo a proč, a tedy také o tom, co jsou vůbec dějiny a jak je lidé dělají. Je naopak ideálním prostředím, kde se daří pocitu, že dějiny se podobají tunelu, a my všichni sedíme v rychlíku.

Na rozdíl od vítězů, za kterými stojí pokud možno celé Dějiny (s jejich „zákonitostmi“ a podobnými, vždycky problematickými abstrakcemi), jsou poražení v pokušení hledat a dříve či později zpravidla najít alespoň jeden osudový bod, křížovatku, výhybku, odkud se – podle nich – dějiny ubírají špatným směrem: místo, kde se stala „chyba“, kterou už nebylo lze napravit. (Jasným důkazem této fatality je přece to, že oni se dějiny napravit pokusili – a marně.) Poražení nemívají tolik drzého sebevědomí, aby za sebou sešikovali celé dějiny, oni jen deterministicky upravují takový úsek dějin, aby odpovědnost za jejich porážku nepadla alespoň na ně samotné. Aby jejich porážka byla předvedena jako cokoli jiného než právě jen porážka.

Dějiny jako fatalita

V Čechách a později v Československu bývaly a mnohými jsou za takto rozhodující (a „pak“ už zcela determinující) mezníky pokládány protiřímské vystoupení husitů v 15. století, protihabsburský odboj české šlechty a následující porážka na Bílé hoře v roce 1620, dualizace Rakouska v roce 1867, rozpad Rakousko-Uherska na sklonku první světové války, Mnichov 1938, Benešova smlouva se SSSR z roku 1943, osvobození ČSR sovětskou a nikoli americkou armádou, převzetí moci KSČ v únoru 1948 a porážka reformního komunismu v srpnu 1968. Nedávno jsme mohli číst dlouhou úvahu o tom, že všechno se definitivně rozhodlo už na hradisku Libice, kde v roce 995 Přemyslovci vyvraždili rod Slavníkovců.

Pod povrchem těchto dramatických událostí rozpoznávali a rozpoznávají pozorovatelé stejně osudové a potud nezvratné, i když pozvolnější proměny dějinné scény: vydělení Čech ze západní katolické Evropy právě v důsledku vystoupení husitů; násilnou rekatolizaci po Bílé hoře, vedoucí k podstatnému oslabení náboženského instinktu českého národa; zrod a posléze mocný vliv romantického českého nacionalismu (do značné míry zrcadlového to obrazu nacionalismu německého), založeného jazykově a ústíciho posléze nevyhnutelně v konflikt česko-německý v kdysi dvojjazyčných Čechách; vznik samostatného státu v roce 1918 jako – z hlediska vnitřního vývoje – nahodilý, a tedy málo zavazující důsledek spíše jen vnějších proměn a tlaků. Fatálně bývají také interpretovány konfliktní události ve vztazích česko-slovenských (1843, 1938, 1939, 1968).

Za dějinné výhybky osudového významu bývá pokládán i odsun Němců po druhé světové válce či lehkomyšlně promarněná šance reformních komunistů v šedesátých letech. Ve výčtu často u nás v těchto letech odhalovaných fatálních událostí či fatálních trendů by bylo možné ještě pokračovat a ostatně doplnit je výčtem událostí, jimž rozhodující význam při-

sují vítězové. Čím klidnější doby, tím zřejmě rozšafnější, shovívavější vztah k dějinám, tím méně takto dramaticky vyhocených interpretací nezvratného chodu dějin – a naopak.

Od porážky Pražského jara v roce 1968 prožíváme opět dobu vzrušeného hledání osudových momentů a osudových směřování. Nemyslím si, že tu jde o jakousi morbidní zálibu ve flagelantství, jak se někdy tvrdí; je to však poněkud příliš úporné, totiž příliš osobně zoufalé hledání „pravdy“ jako jediného, posledního zbylého východiska z naší současné situace. Co se takto dá najít, je však nakonec jen úlevná formulka, zaklínadlo, silácká intelektuální fráze. Na dějiny a dějinnou paměť se tu totiž „tlačí“ příliš velkou silou.

Třeba však říci, že je to hledání, které nelze svěřit výhradně odborníkům, profesionálům. Ti se dnes – i z řad státně nekoncesovaných historiků – často ozývají proti diletantismu autorů, nemajících historické školení a nedisponujících jejich znalostmi faktů. Ne že by nešlo o fakta, o jejich přesnost a úplnost – v tomto smyslu musí stát profesionálové vždycky na přísné stráži. Ale české dějiny nejsou dnes bohužel ani zdaleka jen odborným problémem: prožíváme je jako trauma a i tihle diletanti hledají v nich identitu jakoby němeého národa, shledávají poslední společné jistoty, motivy k pospolitě existenci – ať již tím, že něčemu přitakávají, či cosi odmítají. Hledat a nalézat může kdokoli. Spíše než míra školenosti rozhodne moudrost, zralost úsudku, smysl pro míru a intuice pro potřebu chvíle.

Většině těchto dramatických interpretací českých dějin bývá jedno společné: i když při nich bývají vyslovovány i originální a nejednou objevné soudy a hodnocení, i když bývají nalézány také dosud opomíjené, protože málo lichotivé souvislosti a zdůrazňovány neblahé důsledky událostí a dějů klíčových, dosud však příliš shovívavě posuzovaných, i když nechybí úctyhodná vůle k nemilosrdnému sebepoznání, nechybí zpravidla ani rádoby vše vysvětlující iluze, tváříci se ovšem jako vše ospravedlňující deziluze: že totiž „pak“ už se nedalo nic dělat. Po vítězstvích Jana Žižky v čele vojsk husitských heretiků či po „únorovém vítězství dělnické třídy“ v roce 1948.

Dálnice i do budoucnosti

Úctyhodná, avšak nemožná snaha dobrat se beze všech ohledů jakési „poslední pravdy“ našich dějin nese s sebou ztrátu schopnosti jemnějšího vnímání nuancí: totiž následujících, méně již dramatických výhybek dějin, dalších rozcestí jen vedlejších ulic a cest. Tam se lidé sice už nerozhodova-

li mezi alternativami „všechno, nebo nic“, zato však mohli volit mezi takovými menšími a malými možnostmi, které mohly být ve skutečnosti tvorbou předpokladů méně fatálních dějin. Ano, mnozí pak už nepostřehli ani signální světla a výhybky dějin prostě minuli.

Dramatická optika poražených může být mnohdy inspirující, nemá však dosti vnímavosti pro zbývající šance: pro ty ztracené před staletími, ale i pro ty dosud nevyužité dnes a zítra. Vede k radikálnímu myšlení a posléze znovu k radikálnímu jednání. K takovému jednání, které mívá zásadnický sklon odčiňovat stará pochybení a zbloudění za cenu nových zjednodušení, často ideologické povahy. Ta jsou ovšem nejspolehlivější cestou k dalším porážkám právě proto, že neobjevují, naopak zakrývají a zatajují méně dramatické, méně zásadní, avšak praktičtější možnosti řešení současných problémů. Dalo by se říci, že ničí schopnost jemnějšího pozorování a praktičtější úvahy. Povzbuzují k vyhocování konfliktů, neboť zakrývají zárodečné možnosti vytvářet předpoklady poměrů, které by se mohly obejít bez vyhocování. Jsou prostě intelektuálským pokusem dosahovat cílů (vždycky ideálních) co možná bez prostředků (vždycky nedokonalých a málo účinných).

Dějiny se pak v představách takových radikálních vykladačů dějí tak, jako by šlo spíše o naplňování mýtů: jen „svátečně“, což pro některé vždycky znamená tragicky. Jen čas od času, jen v okamžicích „dějinných zlomů“. To jsou ovšem stále jen ony dějiny „definitivních“ vítězů a „definitivních“ poražených.

Ti, kteří hledají v dějinách poučení a inspiraci, měli by si proto – spolu se schopností k bezpředsudečné analýze minulosti – uchovat také schopnost odolávat pokušení fatalistického pojetí dějin jako jednosměrné série chyb a poklesků, které od jistého okamžiku nutně vedou k danému stavu, totiž k pokušení hledat a najít jednu provždy především vinu a viníka. Při vši dnešní úctyhodné kritičnosti, které ve vztahu k vlastním dějinám nikdy nebylo u nás nazbyt, je třeba zároveň zachovat takovou míru sebekritičnosti, která nedovolí tak nepraktické vyhocování problémů, aby se jedinou šancí na jejich řešení zdálo být další frontální střetnutí. Sebekritičnost tu nejspíše znamená vnitřní zkáznění a pokoru: i ti, kteří prohráli, vidí svou optikou jen část pravdy o minulé skutečnosti.

Poražení měli by tedy vědomě odolávat mocnému pokušení alibismu, který mívá často zdánlivě úctyhodnou podobu vypjaté kritičnosti a nemilosrdné vůle k poznání toho, která všechna selhání vedla k porážce. Nemilosrdná kritičnost musí mít své meze, jež jsou dány mírou zbylé ochoty zdeptaných současníků naslouchat dějinám a také mírou zbylých možností uplatňovat ve všedním životě praktickou odpovědnost za dnešek a zít-

řek. Vždyť lidé se naštěstí obracejí do minulosti i pro posilu, nejen proto, aby se ubezpečili, že teď už se nedá nic dělat. Kritičnost by tedy pokud možno neměla vést k tak deprimující deziluzi, jakou by byla každá představa dějin jako neodvratitelného sledu trestů za pochybení, za viny těch, kteří mysleli a jednali – vždycky už před námi.

Pokoušení intelektuální satisfakce za „špatné“ či „nesmyslné“ dějiny je vskutku silné. Jinak bezmocný intelektuál si kritičností hojí své rány, šokuje a dráždí vítěze, vyděluje se z masy rezignujících poražených.

Ztrácejí-li dnes naši současníci historickou paměť, pak zdaleka ne jen proto, že se zajímají málo či že se dokonce vůbec nezajímají o zamlčená fakta, vyškrtnuté osobnosti, skryté souvislosti a o pravdivější hodnocení událostí. Ztrácejí-li historickou paměť, pak je to především tím, že mlčky přijímají fatalistické výklady dějin jako pochybné sice, nespravedlivé, nicméně platné odměny vítězům, či jako kruté, leč zřejmě neodvratitelné ho trestu poražených.

Největší tajemství dějinné paměti jako živého smyslu pro minulost, přítomnost a budoucnost je patrně v tom, že dějiny se dějí i tehdy, když se zdánlivě nic neděje. Bylo by smutné, kdyby toto tajemství pomáhali v bizarním souřčenství s arogantními vítězi zachovávat i poražení – jen kvůli alibismu či pošetilé ceně intelektuální satisfakce. Kdyby razili z opačného konce dějin podobný tunel fatality jako vítězové, dráhy jejich tunelů by se v rozhodujícím smyslu stejně setkaly – projížděli by jím totiž trpné jako pasažéři všichni ti, kteří by uvěřili prvním či druhým – či oběma zároveň –, že se nedá dělat nic: nic jiného, než hledět právě jen takový kousek cesty před sebe, aby si člověk zbytečně nerozbil hlavu o zeď.

Hranice mezi beziluzivním pohledem na skutečnost, který osvobozuje k činným postojům, a mezi stejně beziluzivním, bezděčně však zkreslujícím pohledem, který už deprimuje a vede k rezignaci a fatalismu, je jen křehká. Dejme si, jako poražení, pozor, abychom ji neporušili ve snaze o svoji pravdu za každou cenu. Pravdu, která by imponovala radikálním povahám, ale zároveň by brala většinu lidí poslední chuť orientovat se v meziprostorech možného. Aby nezvětšovala pocit marnosti na dnešních rozcestích mezi odpovědným občanstvím nebo už „jen“ poslední lidskou slušností a všeobecně se rozmáhajícím parazitismem, který se se stále menšími skrupulemi odškodňuje na tenčícím se národním jmění.

Do tohoto jmění započítávám i sdílené dějinné povědomí, společně vnímané tradice, onu znovu a znovu předávanou schopnost a vůli uctívat ve velkých osobnostech a hnutích národní minulosti to, co člověka přesahuje a co je větší a lepší než on sám.

Úcta a sebeúcta

V třetí knize *Konce samostatnosti české* napsal Denis o vyvrcholení rukopisných bojů v osmdesátých letech minulého století, že „Masaryk a jeho druhové nepřinesli snad do svého sporu potřebnou opatrnost a zdrženlivost; bylo by si přát, aby šetrněji dbali smutku, který způsobili; když se rozbíjí bůh, byť by to byla modla, třeba chápat, sdílet hrůzu věřících. Operace by byla vyžadovala ruky lehčí a rádi bychom viděli vítěze slavit méně hlučné vítězství nad bludem otců.“

Jsou to slova u nás téměř neslychaná. Je to náhoda, že toto zanícené vyznání konzervativní víry, tuto naléhavou výzvu k šetření dějin vyslovil příslušník národa s tak bohatou historií, vždycky jakoby přetékající všechny přistavené nádoby, a že ji adresoval právě nám, kterým vlastní dějiny připadají často jako vyschlé řečiště? Začínám chápat, že jsou to slova moudrá a u nás bohužel vzácná.

Bořitelé legend nebývají totiž důslednými skeptiky, protože zpravidla nebojují za objektivnější pravdu, ale za jiné hodnoty a ideály než jsou ty, které platné legendy vyjadřují. Rozbíjet „boha, byť by to byla modla“ může však v každém případě znamenat ničit nejen předmět úcty, nýbrž vůbec schopnost úcty. Dnes je u nás vskutku stále běžnější taková bezvýchodná situace, kdy bořitelé dokazují, že bůh je modla, avšak nemají vůbec nic, co by mohli nabídnout jako předmět úcty, jako, s prominutím, dobrý příklad.

A člověk, stejně jako národ, neschopný něco uctívat, není nakonec mocen ani sebeúcty. Neváží si sám sebe, spíše sebou pohrdá.

Sami sebou dnes pohrdáme do značné míry tím, že pohrdáme vlastními dějinami. Jsou pro nás nezvládnutým traumatem, nedokážeme se s nimi smířit, protože si v nich dokážeme máločeho vážít.

Masarykův žák a horlivý pomocník v rukopisné kampani Jan Herben se v protiklerikálním bořitelském rozmachu vyřítit koncem minulého století s kopím realistické skepse proti „světci temna“ Janu Nepomuckému, nejuctívanějšímu českému svatému. Jistěže kolem životních osudů tohoto kanovníka za pohnutých dob panování Václava IV. vyvstalo později mnoho nejasností, zmatků a nedorozumění. Národní obrození dokonce věřilo, že nepomucenská legenda byla podporována jako legenda účelová a že svatý Jan měl plnit roli substituta za tehdy nepřijatelného mučedníka upáleného v Kostnici.

A těch směšných pověr! Bohuslav Balbín kupříkladu ještě věřil, že mučedník nesnáší, aby mu někdo šlápl na neohrazený hrob, a tvrdil, že když to jedna panna udělala a „když se pak ve velikém množství lidu přes

most pražský domů vracela, vzbouřil se silný vítr jako nějaká vichřice a roucha na ní vysoce zvedl s nevyslovitedlnou té panny hanbou“.

Tyto a jiné výmysly Herben vskutku úspěšně rozbil napadřf. Nebyl to však v žádném ohledu rytířský boj: Herben se významně zapsal mezi ty, kteří legendu usmýkali, konjunkturálně utahali v politické hanbě, neboť si nepřiliš statečně vyřizovali účty s Vídní a s Němci tím, že napadali katolické náboženství, které s nimi zkratkovitě a demagogicky spojovali. Češi se pak za přispění Herbenů vzdali svého světce snadno a rychle; zároveň však přišli ještě o cosi jiného: úcta ke svatému Janovi byla totiž úctou před vzorným plněním mravních povinností i za cenu krajního ohrožení, tváří v tvář arogantně rozpínavé světské moci. Tento mlčenlivý muž byl v paměti národa dlouho strážcem studny jeho vnitřního života. Světcovo „mlčení nad vodami“ bylo výzvou ke kontemplativnímu nastrojení ducha národa, který ve svých dějinách snad až příliš rozvíjel sklon opačný, totiž reformátorský, který chce měnit okolní svět, ale *zapomíná začít od sebe*.

Herben v krátkozrace pochopeném politickém zájmu bořil legendu, ale s ní i úctu, která už dávno neměla nic společného s Bílou horou, s jezuitu a podobnými rekvizitami tolik oblíbeného českého melodramatu v pokrokářském nastudování. – A jaké byly konce Herbenova obrazoborectví? Patřil – jako přední Masarykův životopisec – mezi nejsnaživější pěstitelé „tatíčkovské“ legendy. Tedy, opět ono vděčné téma grotesky: „obrazoborec hagiografem“.

Herben mohl pak být také svědkem toho, jak se bořitelova myšlenka stává tak říkající materiální silou, či jak se odvážná idea čistého myslitele nakonec realizuje, když se jí chopí bezskrupulózní nadšenci. Je ironickou pointou historie protinepomucenských kampaní, že to byli nakonec úředníci pražského magistrátu, kteří měli odvahu postavit se do cesty davu, který 8. listopadu večer roku 1918 strhl mariánský sloup na Staroměstském náměstí a mířil na most, aby shodil do vody – tentokrát už jen Nepomuckého sochu. Naši čačtí republikáni byli se totiž toho dne odpoledne duchovně posíliti, protirímsky a protivídeňsky rozdrážditi na bělohorském bojišti a pak, když už se v nich rozhořel ten správný oheň pomsty, sešli dolů do města, aby udělali pořádek v jeho dějinách.

Strhli sloup, o němž se domnívali, že byl vztyčen Habsburky k naší potupě, totiž na památku porážky vojsk českých stavů na Bílé hoře; ačkoli sloup byl vztyčen na památku úspěšné obrany města před Švédy v roce 1648, přiníž Pražané dobrovolně prolévali krev už v zájmu těch, kteří na Bílé hoře před lety zvítězili. Když se rozbíjejí legendy, létají někdy třísky i z dějin.

A ironickou tečkou za touto ironickou pointou vítězně probíjovaných protinepomucenských kampaní je vcelku seriózní odborný text, uveřejně-

ný před několika lety v *Rudém právu*, v němž se zcela klidně konstatovalo, že nejmodernějšími metodami medicínské antropologie bylo dokázáno, že Jan Nepomucký skutečně byl umučen a hozen do vody. A že vskutku jakousi náhodnou shodou okolností zůstal v jeho lebce kus červené tkáně, podobající se tkáni jazyka, ačkoli, jak dnešní věda dokáže již zjistit, jde o hmotu tkáně mozkové. Ochránce dobré pověsti, mlčící světec, který po staletí střežil vždy ohroženou hranici mezi světskou mocí a lidským svědomím, je však touto dobou už jen jedním z mnoha nesrozumitelných svatých, otlučeným panákem z kamene, stojícím na mostech a mostcích nad pustými českými vodami.

Antilegendy

Pokročilým stadiem obrazoborectví, a to nejen oficiálního, ale provozovaného i v nekonformním intelektuálském soukromí, je dnes proměna scény dějinné paměti, podobající se proměně pozitivu v negativ. Místo panteonu legendárních kladných hrdinů – odstrašující skupinky hlupáků a padouchů, místo legend antilegendy, místo víry patentovaná a zároveň ovšem i velmi pohodlná skepse, místo iluzí výsměch: husité byli něco jako bolševičtí fanatici, Masaryk byl blázen, když boural Rakousko, Beneš, aby se udržel, prodal nás Stalinovi a tak podobně. Možná, snad může tato dosti drastická proměna národní mimikry působit jako účinné ochranné zabarvení před pokusy o indoktrinaci, ale působí koneckonců stejně destruktivně jako ona.

My Češi býváme pyšní na to, že jen tak něčemu či někomu nenaletíme, že na všechno máme svůj skeptický názor (zpravidla soukromý), že i když jsme navenek přinuceni být loajální, nepropadáme ideologickému třeštění: máme výhrady, „víme holt své“. Je to účinná zbraň, má však dva konce: zároveň zpravidla rozbíjí povědomí společného národního osudu, úkolu. Už dlouho jsme Čechy pomalu jen jako soukromníci, a to ještě jen v řídkých chvílích svátečních. S naší patentovanou skepsí ztrácíme totiž jakýkoli smysl pro transcendentní rozměr: nejsme tím, co nás přesahuje, ale spíše tím, co se každému přesahu instinktivně brání v obavě, že nás chce zase někdo vzít na hůl.

Tak například na oficiální legendu o výlučně komunistickém odboji za protektorátu odpovědělo – taková je alespoň má hypotéza – uražené a ponížené národní povědomí z obranného hlediska sice účinnou, avšak také rozleptávající antilegendou, v níž se nespravedlivě, se zbytečnou nadsázkou tvrdí, že jsme se ukázali jako národ kolaborantů. Přitom obětí odboje, i když nebyl bůhvíjak účinný, bylo třeba jen mezi důstojníky českosloven-

ské armády tolik, kolik by odpovídalo ztrátám armády v poli. Také ztrát mezi českou inteligencí bylo patrně více než jinde.

Antilegendy jsou vskutku už dosti zoufalou obranou proti navlečení do chomoutu oficiálních lží. Nejsou však k ničemu, když se potřebujeme nadechnout, o něco se opřít, nabrat sil, upevnit se v naději, že není všem dnům konec. Antilegendy jsou jakousi pochopitelnou, leč nešťastnou křečí zklamaných a poražených.

Poslední, letální fáze této křeče předvedl před časem s nepochybnou bravurou „napravený“ spisovatel (kdysi předseda spisovatelského svazu) Jiří Šotola v románu o Janu Nepomuckém. Od začátku až do konce v něm přesvědčuje sebe i čtenáře, že nikdy nic, ani modla, ani bůh, nestálo, nestojí a nebude stát za to, aby našinec riskoval ztrátu jediného kusu žvance, či chvíle, kdy nemá – a přitom by mohl mít! – nohy v teple.

Nám v Čechách, kde se s dějinami zacházelo a zachází dosti nešetrně, totiž jako s nedostatkovým stavebním materiálem (na stavbu nejrůznějších ideologických a politických konstrukcí), který se krade a při tom kradení rozbíjí, připomínají moudrá slova Denisova, že je snadnější rozbít předmět úcty než rozpoznat, je-li to „modla, nebo bůh“. A že je proto třeba třikrát měřit, než se přiloží ruka k demoličnímu dílu. Že pochybení a bludy otců jsou v jakémsi empiricky patrně nepostižitelném smyslu stále i bludy našimi: snad v tom, že se obtiskují, třeba negativně, i do našich hledání, střízlivě, že často nenápadně vstupují do našich přehodnocování.

Křehká kontinuita

Šetřme tedy své dějiny – jiné nemáme a snad se nám už ani nepodaří nějaké další si vymyslet. Šetřme je, byť nám – díky však našemu rozjitřenému vnímání – tak nešetrně zasahují do přítomnosti.

Patrně od dob, kdy jsme se vystoupením husitů postavili celé tehdy ještě jednotné Evropě, trvá u nás jakási duchovní občanská válka. Vystavili jsme se tehdy riskantnímu zpochybnění naší národní identity, totiž v napětí mezi nárokem dostat evropsky, tj. univerzalisticky chápané lidskosti a nárokem udržet si národní osobitost, celou touto Evropou tehdy ohrožovanou.

Snad proto tolik pokusů o výklad českých dějin, o jejich „filosofii“, o postižení jejich smyslu, tolik příběhů, vyprávěných však jakoby ne o jednom, ale několika národech. Proto tolik nešetrných škrtů, konstrukcí, tolik rozmanitých až protichůdných poučení. Spousty pramenů, potoků a řek, snad i ponorných vod a náhlých vyvěrání jako v krasových oblastech, ale pomalu každá ta voda teče jinam, žádný hlavní veletok, do něhož by se

české vody vlévaly. Proto tolik exkluzivních (rozumím tomu na tomto místě jako výlučných) koncepcí, hlásících se vehementně tu k té, tu k oné tradici a jiné tradice s ještě větší úporností popírající, proto tolik víceméně umělého „navazování“. To ovšem vždycky znamená i přeskakování, škrtání celých dějinných období buď jako bezvýznamných či ideově (konfesionálně, ideologicky, politicky) nepřijatelných. A není to škrtání jen v učených knihách: zpravidla se přitom někdo vylučuje z národa nebo se do něj přijímá jen podmíněně – a tito „přebyteční“ pak hledají ochránce, ba zachránce v širším, zpravidla mocnějším světě.

Tím ovšem pěstujeme cosi vlastně nekulturního, totiž selektivní paměť (a to je právě ta paměť, která nejspíše vynechává). Vždycky je přece obtížnější udržet v paměti konstrukci nebo smyšlenku než jakkoli složitou a komplikovanou skutečnost. Zapomínáme také proto, že si už přestáváme pamatovat, jak vynalézavě naši předkové minulost kdysi konstruovali, aby vyhověli aktuálním kdysi účelům.

Tento národ se potom podobá tragickému letci z Čapkova *Povětroně*. Kdekdo vypráví jeho příběh, ale zná ho toliko ze svého, zpravidla výslovně deklarovaného, a tudíž jednostranného hlediska, a letec pořád zůstává jen němým zraněným tělem.

Nemyslím si, že tyto tradice jsou, jak se říká, jedna za osmnáct a druhá za dvacet bez dvou. Je jisté, že jsou tradice „inkluzivnější“ a „exkluzivnější“ a že těm prvním je vždycky třeba dát přednost, nezvítězí-li v nás straník, pro kterého je národ hodnotou jen prostředčnou. „Inkluzivností“ tradice či pojetí dějin rozumím způsobnost zahrnout a přinejmenším pochopit i cizorodé prvky jiných tradic či pojetí, popřípadě v nich dokázat najít i něco pozitivního. (Z tohoto hlediska je třeba srovnat, jak se nejlepší, třeba Pekařovo, „katolické“ pojetí českých dějin dokáže vyrovnat s husitstvím, s tím, jak se na druhé straně umí či neumí ta nejvyzrálejší „evangelická“ pojetí českých dějin následníků Palackého vyrovnat s dobou protireformace; ostatně šanci musí dostat všechna smysluplná pojetí. Nevěřím v mechanické syntézy ve smyslu „od každého trochu“. Bude tedy třeba prohlubovat a zdokonalovat ta pojetí, která dokáží být nejinkluzivnější.

„Inkluzivní“ pojetí hledá kontinuitu i tam, kde se na první pohled zdá být jen spor a svár. Patočka tvrdí, že „...kontinuita neexistuje, je třeba vyjít z faktu diskontinuity a v něm najít východisko k filosofii českých dějin“. Nedovedu si to představit: vyjít z diskontinuity jako z východiska znamená pro mne vyjít kamsi mimo dějiny, mimo jejich smysl, možná do filosofie, možná do politiky, ale pohled do minulosti musí hledat kontinuitu, vlastně nic jiného ani nehledá. Platí to tím spíš, je-li tato kontinuita místy sporná, ne zcela zřetelná.

Naše dějiny jsou značně přerývané, nesouvislé a v tomto smyslu vždycky jaksi „krátké“. Není to zajisté jen náš problém. Cosi osobitého je už spíše v tom, že s touto skutečností zacházíme, jako bychom chtěli všechno pokud možno ještě zhoršit: přerývy sami prohlubujeme, místo abychom se snažili najít možnost pokračovat. Obávám se totiž, že v diskontinuitě toho mnoho nalézt už nelze. Výzvu hledat východisko v diskontinuitě lze přece nejspíše pochopit jako výzvu k zahájení dalších zemních prací, k dalším demolicím, dalšímu planýrování, trasování dálnic a dálničních obchvatů. Diskontinuita působí pohříchu kumulativně, neboť s jejím předpokladem nelze nalézat nic jiného než zase jen diskontinuitu – propastí stále hlubší, přerývy stále dramatičtější. Diskontinuita dějin tu není pouhý fakt, charakteristika třeba určitého období v dějinách: je to degenerativní proces sám, a to proces nezvratný.

Tradice, která by skutečně zavazovala, musí být postojem sdíleným v čase i sociálním prostoru. Domnívám se však, že to ani zdaleka neznamená postojem při každé možné příležitosti deklarovaným. Realisticky vzato je takový postoj možný spíše jen jako to, co společně v dobré vůli předpokládáme, než to, o čem jsme jako o skutečnosti přesvědčeni, co tedy chceme a můžeme mít vždycky za prokázané. Nelze jej beze zbytku vyargumentovat, neboť je tu vždycky přítomen i prvek vůle: oné dobré vůle. Takový sdílený postoj se tedy spíše mlčky rozumí, a nejen tudíž nepotřebuje, ale přímo nesnáší neustálé pojmové vyjasňování a ideové zpřesňování vůči koneckonců vždycky abstraktním východiskům.

Naše notorická usvědčující tvrzení o tom, kdy a kým cosi neblahého začalo, cosi, co „oni“ způsobili, zavinili, jsou pokračováním jediné snad zatím spontánně sdílené české tradice, tradice duchovní občanské války. Vždycky všechno zavinili jacísi „oni“, bez nichž bychom už pomalu ani neuměli vyslovit „my“.

Hledat však dnes ze všeho nejdříve viníky našich nehod je především výrazem praktické bezmocnosti. Jediné, co si při tom můžeme opatřit, je zmíněné již problematické intelektuálské zadostiučinění. Větší míra velkomyslnosti, totiž ochoty zamlčet alespoň ty nejprinciálněji předpoklady, za niž se tu přimlouvám, nemusí být přece toliko poklesle účelovým zacházením s pravdou, nemusí být jen bídným oportunismem. Což snad nezáleží na tom, jakým způsobem se pravda říká? Nelze někdy říci více a přesvědčivěji moudrou zámlkou než okázalými vykřičníky? Také nevyřčená slova tvoří patrně dějiny, i mlčení může být činem, lze-li za zámlkou tušit sebekázeň a zdrženlivost, plynoucí nikoli ze strachu, ale z klidného sebevědomí. Zamlčené předpoklady, nevyřčená východiska odkazují ke společně sdílené duchovní půdě; dnes by mohly být alespoň srozumitel-

nou výzvou k hledání, vytváření něčeho takového. Apelujme tu také na rezidua loajality alespoň k symbolickým výrazům společné české skutečnosti. Nevyřčená slova prostě nemusí znamenat zamlčení „toho hlavního“, mohou docela dobře být „tím hlavním“, totiž srozumitelnou ochotou jednotlivců ke společnému národnímu životu.

Národní srozumění není ničím mystickým. Je to mimo jiné i základní předpoklad každé fungující politické demokracie (mluví se v této souvislosti o konsenzu, týkajícím se základních hodnot), která tedy nezáleží jen na tom, zda je či není země suverénní. Tímto srozuměním nemyslím nějakou deklarovanou jednotu, protože ničemu takovému u nás – a možná vůbec ve střední Evropě – nevěřím. Myslím tím mlčenlivou shodu o tom, že není třeba vést každý spor tak říkajíc zásadně, z principiálních hledisek, čili „na plnou hubu“. Když už se konečně mluví o něčem konkrétním, mělo by být důležité především to, co kdo říká, a nikoli to, kam ten člověk patří, pod který prapor patří, a co tím, co říká, patrně „skutečně“ míní, co „vlastně“ sleduje. Ochota mluvit pokud možno jen k věci, tedy ad rem, nikoli ad personam, je dnes jedinou alternativou k neplodnému nutkání neustále prokazovat vlastní ideovou, politickou, náboženskou totožnost – a vyžadovat to i po druhých. Nezbavíme-li se pošetilého pocitu, že je neustále potřeba „přiznávat barvu“, neuděláme-li konec nekonečné celonárodní perlustraci („kdo je vlastně kdo?“), zůstane národní srozumění nepraktickou, idealizovanou chimérou.

Klidnější a moudřejší vztah k dějinám měli bychom si začít osvojovat i na jiných než právě na těch nejkontroverznějších událostech třeba poslední doby – abychom se mohli k dějinám vrátit nikoli v monolozích, ale v dialogu. Rozhovor s dějinami není soudním procesem (tohle tu tvrdím, aniž předstírám, že o tom nejednou nemusím přesvědčovat i sám sebe: najít viníka je vždy mocné pokušení toho, kdo si zoufá). Ostatně nikdy se už patrně slovy neshodneme na všem, co a jak bylo, ale jde přece o to, aby tato platná neshoda nebránila společnému národnímu životu. Hledejme proto nejprve shodu v konkrétních závěrech, nikoli rozpory v zásadních východiscích. Ze všeho nejsnazší je ovšem ukazovat stále na ty, s nimiž není možné dohodnout se vůbec na ničem.

Nehledáme přitom nic abstraktního, žádnou spasitelnou zásadu, záračnou formuli, mocně působící symbol, tím méně jednu jedinou pravdu, jednu jedinou, společnou tradici. Hledáme pořád vlastně jen domov: místo, kde jsme byli ve svých předcích doma už před věky, kde chceme být doma dnes a které chceme jako domov připravit našim dětem. A být doma, to přece ze všeho nejvíce znamená nemuset pořád všechno vysvětlovat od začátku, tak říkajíc principiálně. Doma je místo, kde se cítíme dobře, proto-

že volně, také proto, že si alespoň občas dokážeme rozumět i beze slov. Že se nemusíme stále znovu a znovu představovat. Že o některých věcech, možná že právě o těch nejdůležitějších, umíme občas i vědoucně mlčet.

Výzva k obnovování české tradice, k naslouchání dějinám a k rozmlouvání s minulostí není výzvou k žádnému velkému mluvení. Je spíše výzvou k přemýšlení, k rozjímání – a také k jisté toleranci. Zakladatel československého státu T. G. Masaryk končí svou *Českou otázkou* výzvou k formování „neviditelné strany lidí opravdových“, která by existovala napříč stávajícími politickými uskupeními. Opravdu mnohé je dnes jinak, ale přesto jeho slova o „tichém souhlasu“, „beze všeho viditelného umlouvání a viditelného spojování“, jsou stále praktickou radou. Něco takového není možné bez snahy o společné sdílení celé naší historické zkušenosti, bez vynechávek a anatémat. Pak ale budeme musít přijmout do svých srdcí také trpký svár a spor našich dějin, nechat se prostoupit celou jejich rozporností. Není to lehký úkol: vyžaduje nemalou odvahu k syntéze.

Český úkol?

Žijeme sice na kulturně plodné, ale neklidné, protože neustálené a nejspíše neustálitelné půdě střední Evropy. Tady se vždycky střetávaly, křížily, mísily, štěpily, vzájemně inspirovaly, umocňovaly, ale i odmocňovaly, paralyzovaly a zpochybňovaly civilizační, náboženské, kulturní, ideologické a politické vlivy, a to navíc na národnostně téměř mozaikovitém podloží. Obýváme zemi, která byla – a potenciálně dosud je – díky řadě těchto vlivů možná jedním z nejvýznamnějších duchovních rozvodů Evropy, kde ale věru není snadné najít a udržet obecně sdílené povědomí – natož explicitní vědomí! – národní identity.

Nejde tu tedy jen o domácí záležitost. Jakkoli se to zdá být zprofanované téma, odvažuji se naznačit, že české dějiny možná přece jen mají smysl. Snad by bylo lépe říci, že my, Češi, máme dějinný úkol, úkol osobitý a nepodléhající proměnám v dějinném čase. Máme jej vůči Evropě a máme jej samozřejmě i vůči sobě – možno-li sebezáchovu označit za úkol. (My ovšem spíše čas od času dotčeně zkoumáme, co nám kdy Evropa zůstala dlužna a kdy nás nechala na holičkách. Málokdy se zamýšlíme nad tím, čím jsme my povinováni Evropě.)

Oním smyslem, úkolem, povinností bylo a je udržet tento neustále se rozbíhající, štěpící a drolící se kousek Evropy duchovně co možná pohromadě. Jen tím je možné udržet jej jako součást Evropy, která slábne a naléhavě potřebuje solidaritu všech svých údů. Jde nejen o tuto zemi, ale také o její širší středoevropský rámec: přinejmenším spolu s Poláky,

Maďary a Němci (nejen těmi rakouskými) jsme povinováni udržet mozaiku střední Evropy jako duchovně koneckonců souvislý celek, a to i přes všechny možné dočasné nepřízně velmocenských poměrů.

Mluvíme o střední Evropě: východní Evropa jsou pohyblivé písky, ujíždějící do nesmírných prostor Asie – aniž musíme hned na počátku této úvahy rozhodnout, zda touto Asií je vždycky už i Rusko. Východní Evropa je křehký okraj evropské pevniny, okraj, který se drolí, ulamuje a z Evropy ztrácí. Východní Evropu chápeme jako dokonanou „duchovní balkanizaci“, střední Evropu jako střízlivou, skeptickou, nicméně vytrvalou vůli po syntéze. Tato vůle by v žádném případě nesměla být malicherná, nesená tedy partikulárními, především nacionalistickými motivy. Jinak by musela postrádat tmel nepostradatelný: showivavý, hořký absurdní humor, bez něhož tu všichni zajdeme na patos, na dutou rétoriku, na nekonečné vyřizování si účtů.

Myslím si, že to všechno závisí do značné míry na tom, zda se k tomu rozhodneme. Víme už všechno, co je třeba vědět. Zbývá to hlavní, zbývá chtít, zbývá vůle, a to je dnes pro poraženého středoevropského intelektuála s odpuštěním především problém sebekázně, sebeomezení: uměním spolknout někdy zbytečná slova, deroucí se do úst. Tedy pokorou, která ovšem není poraženectvím.